

Обращаясь к идеям средневековых реформаторов о государстве, праве и человеке, анализируется современное украинское законодательство, которое с обретением государством независимости частично вобрало в себя ценности европейской цивилизации. В частности, на конституционном уровне «человек, его жизнь и здоровье, честь и достоинство, неприкосновенность и безопасность признаются в Украине наивысшей социальной ценностью». Одним из венцов реформированного национального возрождения упоминается Закон Украины «Об осуждении коммунистического и национал-социалистического (нацистского) тоталитарных режимов в Украине и запрете пропаганды их символики». В то же время, в статье обращается внимание на распространение либеральных ценностей, которые принято называть «путем в Европу», и которые смещаются от человекоцентризма в праве к эгоцентризму.

Ключевые слова: верховенство права, коммунистическая идеология, права человека, реформация, свобода совести, тоталитаризм, церковь, ценности.

Lvova O. From the Soviet totalitarian state-centrism to anthropocentrism of reforming the legal system of Ukraine

The article draws attention to the totalitarian past of our country. Already the first years of the Bolsheviks in power in Ukraine have shown their desire to fight for imposing one's own political and philosophical ideals, accompanied by the torture, the complete leveling of the freedom and dignity of man.

Referring to the medieval ideas of the reformers about the state law and the person, analyzes the current Ukrainian legislation, which since gaining independence partly absorbed the values of European civilization. In particular, at the constitutional level of «man, his life and health, honor and dignity, inviolability and safety admit Ukraine the highest social value». One of the crowns reformed national Renaissance referred to the Law of Ukraine «About the condemnation of the Communist and national socialist totalitarian regimes in Ukraine and the prohibition of propaganda of their symbols». At the same time, the article draws attention to the spread of liberal values, which are called «path to Europe», and that shift from man-centeredness of the right to self-centeredness.

Key words: rule of law, Communist ideology, human rights, reformation, freedom of conscience, totalitarianism, the Church, values.

УДК 340.1

*Лариса Олександрівна Макаренко,
старший науковий співробітник
відділу теорії держави і права
Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник*

«ПІРАМІДА» ЦІННОСТЕЙ У ПРАВОВІЙ КУЛЬТУРІ

У кожній правовій культурі існує своя «піраміда» цінностей, яка є основою механізмів мотивації соціальної, зокрема і правової, поведінки. Цінності – це діяльнісний компонент картини світу; узагальнені цілі і засоби їх досягнення. Вони безпосередньо пов'язані з функцією волі, яка може бути дієвою, тільки будучи спрямованою на цінність-норму. Дія або бездіяльність, яка здійснює цінності, є результатом спрацьовування менталітету.

Здійснення правових цінностей, що визнані в певній культурі: найбільш високими є добро, найнижчими – зло. Правові цінності є основою правової культури. Наявність цінностей правової культури і правового менталітету обумовлена нерозумінням представниками однієї культури представників іншої, неможливість сприйняття людиною інокультурних правових звичаїв, правових принципів, матеріальних і процесуальних норм. Водночас для представників однієї правової культури правова ментальність забезпечує «однодумність», тим самим об'єднуючи їх у межах певного правового простору [1, с. 37].

Людина та інші соціальні суб'єкти діють не інстинктивно, а свідомо, отже, розум не дозволяє людині робити що завгодно. Свобода є можливістю вибрати спосіб життя за соціальними нормами, тобто між добром і злом, справедливим і несправедливим, моральним і аморальним, реалізувати себе як особу і відповідати за такий вибір перед суспільством і собою.

У бутті та розвитку людської цивілізації роль понять та феноменів добра і зла важко переоцінити. Здатність людини і спільнот розрізнити добро і зло – фундамент моральності – є джерелом культурної цивілізації. Поняття «добро» і «зло» означають позитивні і негативні цінності. Багатозначні форми прояву добра і зла є об'єктом оцінки, але не тільки вони виступають інструментом оцінки: саме в контексті єдності добра або зла характеризується позитивно або негативно будь-яке природне, соціальне явище, моральні якості та вчинки людей [2]. Відповідно до визначення, поданого у тлумачному словнику: добро – це все позитивне в житті людей, що відповідає їхнім інтересам, бажанням, мріям; благо, позитив; протилежне злу, лиху; це добра, корисна справа, вчинок; це виховання на основі законів справедливості [3, с. 782]. Зло – ціннісне уявлення, протилежне добра (блага). Воно охоплює негативні стани людини й сили, що їх викликають [4, с. 47].

В основі філософсько-правових поглядів, виражених у літописі «Повісті минулих літ», лежить ідея протистояння добра і зла. Велика заслуга упорядника літопису Нестора в тому, що він не лише зафіксував історичні події княжої доби, а й намагався проаналізувати і пояснити їх. Усе в світі відбувається із волі Бога, а тому всі нещастя, які випадають на долю людей, є справедливим покаранням Бога за здійснене зло. У своїх роздумах Нестор часто використовує такі правові категорії, як «добро», «правда», «любов», що дає можливість стверджувати про «природність» його правових поглядів [5, с. 55].

Правова культура забезпечує цілісність людської істоти. Любов до людей передбачає доброзичливість, добросердечність, дружелюбність, щедрість, щирість, здатність співпереживати і бути терпимими до недоліків інших тощо. Працювати з любов'ю, наголосив І. Решетов, накладає певний позитивний відбиток на людину. Проте негативне ставлення до роботи і до людей передбачає передчасну старість. Ще в давнину лікарі, спостерігаючи життя різних верств населення, намагалися з'ясувати причини і характер захворювань, вбачали в недугах (порушення сну, відпочинку тощо) важку напружену працю, конфлікти і душевні переживання внаслідок життєвих негараздів, зіткнень, розчарувань та інші несприятливі прояви способу життя і думок [6, с. 670–671].

Безумовно, поведінка людей регулюється моральними нормами шляхом її оцінки відповідно до категорій добра і зла. Моральним є те, що приносить людям добро, і навпаки, дії, що зумовлюють зло, оцінюються як аморальні. Як одна з форм суспільної свідомості й система правил поведінки моральні настанови можуть бути класово зумовленими. Отже, одне й те саме явище з погляду різних класів або суспільних груп може мати різну моральну оцінку.

Ступінь засвоєння суспільних вимог і норм знаходить вияв у спонукаючих стимулах і мотивах, якими керується особа при прийнятті рішень. Чим більше у неї спільного між «необхідно» і «хочу», тим вдаліше суспільство вирішує завдання щодо формування її моральної відповідальності.

Важливим є міркування, пов'язане з тим, що свобода є нелегким тягарем, оскільки прийняття рішення при вільному виборі неминує пов'язане іноді з великим ризиком й особистою відповідальністю. У цьому разі, як зазначає О. Бандура, бути вільним значно важче, ніж рабом. Відповідальність – це продуманість, виваженість, обґрунтованість рішень, урахування всіх обставин і можливих наслідків; це також готовність відповідати за свої вчинки. Проте для особистості відповідальність є позитивною рисою, стимулом для розвитку. Свобода та відповідальність тісно пов'язані одне з одним і в сфері права. Правові норми надають людині свободу, але вони також накладають на неї юридичну відповідальність, права тягнуть за собою обов'язки [7, с. 33].

Класична філософія осмислює свободу як добровільну і свідому перевагу, яку людина віддає добру перед злом – це і є головною умовою удосконалення на шляху до добра [8, с. 424]. З погляду позитивної свободи І. Кант вбачав у ній дійсну людяність і цінність, розглядав її як незалежність волі від примусу з боку чуттєвості. В етичному, моральному сенсі позитивна свобода є доброю волею, яка підкорена моральному закону [8, с. 422]. «Свобода» у сфері права – це підпорядкування особистої волі загальній волі, яка відображена у правових приписах. У сфері моралі – це погодження особистої волі з обов'язком. Розуміння свободи як властивість людини володіти собою, формується у межах морально-правового погляду на світ: кожен, хто прагне до досягнення приватних цілей, повинен залишатися у межах легітимності, тобто у межах визнаних і практично прийнятих норм [9, с. 126].

Особистість завжди прагне до свободи, слово «свобода», як правило, асоціюється у людській уяві з бажаним способом буття. Потреба в свободі глибоко закладена в людині, вона іманентна будь-якому виду її діяльності, пов'язана з самою суттю її природи як істоти, що вільно зважає різні альтернативи [10, с. 69]. Поняття свободи характеризує спектр можливостей, сукупність різних варіантів вибору мети, засобів, шляхів реалізації інтересів і намірів особи, часу та обставин здійснення вчинку, який складається у кожній ланці генезису її поведінки.

Однак слід зауважити, що свобода є найвищою формою духовності в людині. Якщо в моральній свідомості панує імператив свободи, то все підкоряється їй: добро, обов'язок, необхідність. Свобода – добро – обов'язок – необхідність – це нерозривні взаємопов'язані категорії, а також совість і відповідальність як основні базисні категорії моралі [11, с. 17–22]. «Свобода – це розумний, моральний вибір, який здійснюється людиною як культурною та всебічно розвинутою істотою. Тому людська свобода не може бути безмежною, вона має бути розумною, моральною, тобто обмеженою в ім'я загального блага» [12, с. 12]. Свобода особистості виражає можливість кожного поводитися у відносинах з іншими особистостями так, як це корисно, необхідно, але при цьому не порушуючи свободи інших особистостей [13, с. 211].

Необхідно акцентувати увагу на тому, як зазначав В. Селіванов, що особа в громадянському суспільстві володіє зовнішньою або внутрішньою, тобто моральною свободою. Внутрішня, або моральна свобода, пов'язана з ідеалом, якого жоден індивід у житті повністю не досягає і користується як критерієм для моральної оцінки як своїх власних, так і чужих характеристик, вчинків. Саме моральну свободу називають істинною, правдивою, бо її сутністю вважався пріоритет будь-якої моральної норми над вольовим актом поведінки людини [14, с. 69].

У межах внутрішньої духовної свободи людина здійснює будь-яку добру справу без будь-яких розрахунків на взаємність, не нав'язуючи нікому, а виконуючи її тією мірою, якою її поведінка допомагає іншій особі набувати свободи. Борг заради свободи є внутрішнім обов'язком людини перед самою собою. Тут немає ніякого зовнішнього контролю, ніяких зовнішніх санкцій. Борг щодо суспільства така людина виконуватиме лише тоді, коли суспільство буде опорою, захистом її духовної свободи, якщо суспільство гарантує їй особисті свободи. Якщо суспільство пригнічує людську індивідуальність, вільна людина не тільки дистанціюється від нього, а й робить усе для його знищення [15, с. 18].

Підставою для свободи як найвищої соціальної цінності людини насамперед є існуючі обов'язки держави стосовно індивіда, тобто держава повинна робити все, що сприяє його розвитку. Слушною є думка Н. Діденко і В. Селіванова, що поняття «свобода» не можна тлумачити як можливість робити, що хочеш і будь-яким чином. Це передусім право робити, що дозволено моральними і юридичними нормами [16, с. 134].

Виховання у людини правильного розуміння свободи вимагає значних зусиль і тривалого часу. У певному розумінні ця ситуація аналогічна, зокрема, тій, у якій перебуває народ (населення країни, нація) загалом. Свобода людини не тільки визначає її певну соціальну автономію і рівність, а й зумовлює особисту незалежність і, головне, свідому відповідальність людини в суспільстві [17, с. 613]. Людина внаслідок свого безумовного значення має невід'ємне право на існування і вдосконалення, право бути в суспільстві вільною особистістю. Проте для того, щоб це право було гарантоване у процесі своєї реалізації, воно має бути захищеним від зовнішніх випадковостей і свавілля інших. А це передбачає певне обмеження особистої свободи або природних прав людини, підкорення особистісного начала вимогам загального блага, надособистісного значення публічних інтересів, що виникають із потреби забезпечення і захисту цілості й динаміки суспільної форми життя, яке передбачає розвинуту і вільну від егоїзму індивідуальність. Тобто таке обмеження має, по суті, не так зовнішній, довільний характер, як внутрішній, об'єктивно зумовлений закономірностями організації суспільної комбінованої співпраці і співжиття багатьох. Певне обмеження особистої свободи індивіда – передумова певної свободи інших [18, с. 20]. Якщо людина, як зазначає О. Гришук, бажає скористатися тією мірою свободи, яку забезпечує суспільство, то вона повинна виконувати ті вимоги, що зумовлені загальним суспільним інтересом, метою якого є забезпечення свободи і цілісності суспільства [19, с. 143].

Безумовно, центром постійного інтересу в цивілізаційному масштабі є права і свободи людини. Було б помилкою абсолютизувати їх визначність усіма без винятку спільнотами й соціальними групами, тим паче враховуючи реальні відмінності у світосприйнятті й усталеного соціального існування різних суспільств. В одному випадку необхідність прав і свобод для існування людини є наслідком історичного процесу визрівання, природного самоформування соціуму. В іншому – це всього лише запозичені, слабо притаманні цінності, які усвідомлено сприймаються тільки передовою, «просунутою» частиною суспільства.

У правосвідомості переважної частини суспільства при цьому зберігається, домінує традиційне світосприйняття. Ігнорувати й недооцінювати подібні обставини та покладатися на самоорганізаційні процеси було б помилковим. Адже в такому випадку за наявності незакріпленого, формального ставлення до запозичених цінностей зберігається традиційність або психологічне середовище, здатне у кризовому суспільстві негативно заявити про себе з можливим поверненням до притаманних, звичних стереотипів, зразків поведінки й мислення [20, с. 215].

Упродовж усієї історії важко знайти мислителів, які б, міркуючи про суспільство, не підтримували прагнення до справедливості.

Справедливість є засадничим поняттям, основою розвитку людської цивілізації. В усіх сферах, зокрема, політиці, економіці, релігії і, звичайно ж, праві, саме зневага справедливості завжди передбачала значні зміни в житті суспільства і доволі часто не в кращий бік. Бунти, революції, соціальні, політичні, релігійні розколи та інші форми протесту проти несправедливості змінювали історію людства. Під час життя звичайна людина взаємодіє з іншими людьми і далеко не завжди в результаті взаємодії сторони залишаються задоволені одна одною, а також досягнутим результатом. Іноді причиною цього є несправедливість щодо скривдженої сторони.

Як зазначає Д. Донцов, наші предки вірили, що в світі існує закон Вищої Справедливості, вірили в Бога, який пильнує, щоб люди перестерігали його закони («заповіді»), а за їх гріхи карає одиниці й народи. Халепи, катастрофи, що спадали на народи, це були кари за їх гріхи, за те, що беззаконням своїм якась спільнота «прогнівила Господа» [21, с. 194].

Історія досліджень справедливості, як зазначає С. Погребняк, починається із часів давніх цивілізацій (культури Єгипту, Месопотамії, Давнього Ізраїлю, архаїчної Греції). Першим, хто створив щодо справедливості філософію в строгому значенні цього терміна, були древні греки. Найвагоміший внесок у формування справедливості, без сумніву, належить Платону та Аристотелю. Відповідно до міркувань

Платона, справедливість дбає про те, щоб кожна душевна сила виконувала свою функцію, а для поліса справедливість забезпечує правильність розподілу суспільних функцій між людьми за їх здібностями. Аристотель заклав уявлення про два прояви справедливості – розподільної (пропорційної) та урівнюючої. Інакше кажучи, він вважав, що справедливість стосується відносин розподілу, обміну і відплати. На його думку, забезпечення справедливості – це досягнення належного (рівномірного) для учасників цих відносин [22, с. 46, 49].

Іоанн Грішний у «Ізборнику 1073 року» аналізує питання відносин людини з князівською владою, принципи взаємовідносин. Тут звучить та сама ідея справедливої князівської влади. Втілення справедливості пов'язувалося з людинолюбством князя, який має захищати людей від свавілля і несправедливості феодалів [23, с. 43–44]. Князь у творі мислиться справедливим, і суд його істинний. Від діяльності людей залежить розвиток суспільства. В основу діяльності людей автор кладе ціннісну шкалу. Добро породжує добро, зло – зло. Гріхи людські викликають хвороби, війни, а справедливість, праведне життя приносять благополуччя, спільне благо. Автор твору пропонує суспільству примиритися засобом любові до ближнього. Отже, він усвідомлює значення таких загальнолюдських принципів, як принцип справедливості, принцип добра, поваги до людської гідності, цінності людського життя. Звичайно, ці ідеї в морально-правову свідомість не потраплять масово, проте елітна свідомість буде ними поповнюватися все більше [24, с. 29].

У юридичній та філософській літературі неодноразово наголошувалося саме на ціннісному характері справедливості. Висловлюються думки, що справедливість є попередньою умовою здійснення всіх інших цінностей, які визначають орієнтири в життєдіяльності людини. Крім того, зауважують, що справедливість має нормативну природу, належить до компетенції практичного розуму. Це означає, що вона більш чутлива до відмінностей, менш універсалізована, а мінімум справедливості в суспільстві гарантується правом. Право ґрунтується на «усередненій» нормі справедливості, а тому чим різноманітнішим є суспільство, тим відчутнішим є дефіцит справедливості та тенденції її перетворення у свою протилежність. Однак зміст і суть справедливості у всі часи передає біблійний вислів «кожному своє» [25, с. 5–6].

Зокрема, у Великій українській юридичній енциклопедії зазначено, що завдяки загальному визнанню справедливості, що охоплює різні культури й епохи, про людство загалом можна говорити як про спільноту справедливості. Протилежністю справедливості виступають несправедливість, руйнування порядку [26, с. 830]. Відчуття справедливості, як зазначав М. Селлерз, стосується належного порядку в суспільстві і виникає як реакція на нечесність, утиски, експлуатацію чи будь-яке з багатьох інших злодіянь, під час яких дехто може порушувати правила, що забезпечують членам суспільства можливість жити гідним і повноцінним життям [27, с. 218].

Об'єктивна (інституційна) справедливість є реалізацією ідеї справедливості в певних соціальних інститутах (економіці, освіті, сім'ї тощо). Суб'єктивна (особиста) справедливість означає добропорядність людини, яка добровільно і постійно виконує вимоги інституційної справедливості [28, с. 41]. Отже, об'єктивна справедливість виявляється залежною від культури спільноти, тобто від справедливості суб'єктивної [26, с. 831].

Зміст справедливості неможливо з'ясувати без звернення до системи цінностей, прийнятої у певний період певною людиною або групою. У різних спільнотах і ситуаціях може бути різне розуміння справедливості, засноване на певних ціннісних засадах.

У всі часи та у всіх народів вважалося, що право має бути справедливим. При цьому воно розглядалося або як втілення справедливості, або мало бути приведеним у стан справедливості [29, с. 11]. Отже, зроблено висновок, що справедливість – не тільки одвічна, а й найвища цінність права. Всі інші співвідносяться з нею і є дієвими лише за умови, якщо вони не суперечать їй.

Цю позицію підтримує Т. Подковенко. Він вважає, що право виникло і розвивається заради втілення у життя ідеї справедливості. Воно є тим суспільним ідеалом, на яке повинно орієнтуватися законодавство. Справедливість – це і є таке право, за якого кожен індивід отримує те, чого заслуговує, що є його невід'ємною частиною блага у суспільстві, те, чого так сильно потребує. Це своєрідна рівновага та баланс суспільних потреб і можливостей, де право іманентно передбачає справедливість, а справедливість має правову основу, тобто є реальною та захищеною правом [30, с. 11]. Багатоманіття поглядів на справедливість і наявність різноманітних концепцій зумовлюється принципами, що лежать в основі різних уявлень про неї. Зокрема, ними можуть бути «всім порівну», «кожному за працею», «кожному відповідно до заслуг», «кожному за потребами», «кожному за рангом», «кожному те, що передбачає закон» [31, с. 40].

Також необхідно зазначити, що у науковій літературі існує думка, що для правової культури українців характерне бажання розглядати поняття права в тісному взаємозв'язку з толерантністю і справед-

ливістю. Відповідно, справедливість розуміється як життєво важливий для збереження і розвитку суспільства ціннісно-етичний орієнтир, один із критеріїв оцінки всіх політичних і державно-правових явищ, покликаний служити загальному благу та кожному індивідууму зокрема. Справедливість, на думку О. Тарасишиної, вбачається у приблизно рівному розподілі вигод і зобов'язань, які виникають із взаємодії у межах громади, суспільства, а також істинністю, правильністю, обґрунтованістю і логічністю правового реагування на ту чи іншу діяльність, вирішення суперечок про право, різноманітних конфліктів, що виникають при цьому, рівність перед законом і судом, відповідність злочину і покарання, відповідність між метою та засобами її досягнення у діяльності як держави загалом, так і кожного окремого індивіда зокрема [3, с. 17].

Підсумовуючи, слід зазначити, що «піраміда» цінностей, що існує у кожній правовій культурі, є основою механізмів мотивації соціальної, зокрема і правової, поведінки. Саме свобода є можливістю вибирати спосіб життя за соціальними нормами, тобто між добром і злом, справедливим і несправедливим, моральним і аморальним, реалізувати себе як особу і відповідати за такий вибір перед суспільством і собою. Справедливість є умовою здійснення всіх інших цінностей, що визначають орієнтири в життєдіяльності людини. Крім того, справедливість має нормативну природу, належить до компетенції практичного розуму. Це означає, що вона більш чутлива до відмінностей, менш універсалізована, а мінімум справедливості в суспільстві гарантується правом.

Використані джерела

1. Мурунова А. В. Правовая ментальность: понятие и сущность / А. В. Мурунова // Бизнес в законе. – 2009. – № 4. – С. 36–39.
2. Вавилова Е. Ю. Диалектика добра и зла: социально-философский аспект / Е. Ю. Вавилова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://cyberleninka.ru/article/v/dialektika-dobra-i-zla-sotsialno-filosofskiy-aspekt>
3. Новий тлумачний словник української мови : у 4 т. – Київ : Аконт, 1999. – Т. 1.
4. Скрипник А. П. Зло / А. П. Скрипник // Новая философская энциклопедия. – М., 2001. – Т. 2.
5. Антропология права : навч. посіб. / В. І. Кушерця, С. О. Мосьондз [та ін.] ; за ред. В. І. Кушерця. – Київ : Знання України, 2011. – 223 с.
6. Рашитов И. М. Правовая культура как форма самодостаточности человека / И. М. Рашитов // Вестник Башкирского университета. – 2008. – Т. 13. – № 3. – С. 669–672.
7. Бандура О. Справедливість та її роль у системі цінностей права / О. Бандура // Закон и жизнь. – 2012. – № 11. – С. 31–34.
8. Апресян Р. Г. Свобода / Р. Г. Апресян // Этика. Энциклопедический словарь / под ред. Р. Г. Апресяна и А. А. Гусейнова. – М. : Гардарики, 2001. – С. 421–424.
9. Гетьман-П'ятковська І. А. Свобода, рівність та гідність особи: аспекти правової теорії та юридичної практики / І. А. Гетьман-П'ятковська // Альманах права. Свобода, рівність та гідність особи в правовій теорії та юридичній практиці. – Вип. 4. – Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2013. – С. 125–129.
10. Кудрявцев В. Н. Закон. Поступок. Ответственность / В. Н. Кудрявцев. – М. : Наука, 2001. – 448 с.
11. Пермяков Ю. Е. Лекции по философии права / Ю. Е. Пермяков. – Самара : Самарский университет, 1995.
12. Братасюк М. Г. Філософія права : курс лекцій / М. Г. Братасюк. – Тернопіль, 2002. – Ч. 1.
13. Сорос Д. Криза глобального капіталізму / Д. Сорос. – Київ : Основи, 1999.
14. Селіванов В. Парадокси свободи і демократії / В. Селіванов // Віче. – 2000. – № 12.
15. Букреев В. И. Этика права : От истоков этики и права к мировоззрению / В. И. Букреев, И. Н. Римская. – М. : Юрайт, 1998.
16. Диденко Н. Г. Право и свобода / Н. Г. Диденко, В. Н. Селіванов // Правоведение. – 2001. – № 3.
17. Селіванов В. М. Право і влада суверенної України: методологічні аспекти : монографія / В. М. Селіванов. – Київ : Ін Юре, 2002.
18. Селіванов В. Право як сфера свободи / В. Селіванов // Вісник Академії правових наук України. – 2000. – № 1 (24).
19. Гришук О. В. Людська гідність у праві: філософські проблеми / О. В. Гришук. – Київ : Атіка, 2007.
20. Иконникова Г. П. Философия права : учеб. / Г. П. Иконникова, В. П. Ляшенко. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Юрайт, 2010. – 304 с.
21. Донцов Д. Націоналізм / Д. Донцов. – Лондон ; Торонто, 1966. – Т. 1: Ліга визволення України.
22. Погребняк С. П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика) : монографія / С. П. Погребняк. – Харків : Право, 2008. – 238 с.
23. Изборник 1073 року // Історія філософії України : хрестоматія / упоряд. М. Ф. Тарасенко, М. Ю. Русин (керівники), А. К. Бичко, І. В. Бичко, С. В. Бондар, Д. П. Кирик, О. В. Логвиненко [та ін.]. – Київ : Либідь, 1993.
24. Градова В. Г. Відображення принципу природної справедливості як складової верховенства права в правовій традиції княжої України / В. Г. Градова // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2012. – Вип. 19. Т. 1. – С. 28–31. – (Серія «Право»).
25. Гришук О. В. Конвергенція справедливості і права: філософсько-правовий аспект : монографія / О. В. Гришук, З. А. Добош. – Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2013. – 268 с.
26. Максимов С. І. Справедливість // Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. – Харків : Право, 2017. – Т. 2 : Філософія права / редкол.: С. І. Максимов (голова) [та ін.] ; Нац. акад. прав. наук України ; Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. – С. 830–834.
27. Селлерз М. Право, розум та емоції / М. Селлерз // Філософія права і загальна теорія права. – 2014. – № 1–2. – С. 209–228.
28. Хейфе О. Справедливість: Философское введение / О. Хейфе ; пер. с нем. – М. : Праксис, 2007. – 192 с.

29. *Мартышин О. В.* Справедливість і право / О. В. Мартышин // Право і політика. – 2000. – № 12. – С. 4–15.
30. *Подковенко Т.* Справедливість у системі цінностей права / Т. Подковенко // Актуальні проблеми правознавства. – 2016. – Вип. 4 (8). – С. 10–14.
31. *Мозоль Н.* Сучасний погляд на справедливість / Н. Мозоль // Право України. – 2007. – № 5. – С. 39–44.
32. *Тарасишина О. М.* Справедливість і толерантність у сучасному праві України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Тарасишина Оксана Миколаївна. – Одеса, 2009. – 19 с.

Макаренко Л. О. «Піраміда» цінностей у правовій культурі

У статті розглянуто «піраміду» цінностей, що існує у кожній правовій культурі, яка є основою механізмів мотивації соціальної, зокрема і правової, поведінки.

Зазначено, що здатність людини і спільнот розрізняти добро і зло – фундамент моральності – є джерелом культурної цивілізації. Поняття свободи характеризує спектр можливостей, сукупність різних варіантів вибору мети, засобів, шляхів реалізації інтересів і намірів особи, часу та обставин здійснення вчинку, який складається у кожній ланці генезису її поведінки. Зміст справедливості неможливо з'ясувати без звернення до системи цінностей, прийнятої у певний період певною людиною або групою. У різних спільнотах і ситуаціях може бути різне розуміння справедливості, засноване на певних ціннісних засадах.

Ключові слова: цінності, правові цінності, добро, зло, свобода, справедливість.

Макаренко Л. А. «Піраміда» цінностей в правовій культурі

В статье рассмотрена «пирамида» ценностей, которая существует в каждой правовой культуре, которая выступает основой механизмов мотивации социального, в том числе и правового, поведения.

Отмечено, что способность человека и сообществ различать добро и зло – фундамент нравственности – является источником культурной цивилизации. Понятие свободы характеризует спектр возможностей, совокупность различных вариантов выбора цели, средств, путей реализации интересов и намерений личности, времени и обстоятельств совершения поступка, который складывается в каждом звене генезиса ее поведения. Содержание справедливости невозможно выяснить без обращения к системе ценностей, принятой в определенный период определенным человеком или группой. В разных сообществах и ситуациях может быть разное понимание справедливости, основанное на определенных ценностных основаниях.

Ключевые слова: ценности, правовые ценности, добро, зло, свобода, справедливость.

Makarenko L. «Pyramid» of values in legal culture

In the article «pyramid» of values, which exists in every legal culture, which is the basis of mechanisms of motivation of the social, including legal, behavior.

Indicated that the ability of the person and of communities to distinguish between good and evil is the Foundation of morality – is a source of cultural civilization. The concept of freedom characterizes the range of possibilities, the totality of the various choices of goals, means and ways of realization of the interests and intentions of the person, time and circumstances of Commission of the act, which is in each link of the Genesis of her behavior. The content of justice is impossible to figure out without recourse to the system of values adopted in a certain period of a certain person or group. In different communities and situations may be different understanding of justice, based on a specific value basis.

Key words: values, legal values, good, evil, freedom, justice.

УДК 340.1

*Олена Миколаївна Макеєва,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Навчально-наукового Юридичного інституту
Національного авіаційного університету,
кандидат юридичних наук*

АНТРОПОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРАВОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

У сучасних умовах формування в Україні інформаційно-правового суспільства у життєдіяльності українського соціуму та становленні нових форм демократії важливе значення має наукове дослідження правової комунікації. Нині перед суспільством постають нові виклики, що зумовлені правовою соціалізацією особистості, зростанням значення соціально-комунікаційної парадигми в усіх сферах суспільної діяльності, а отже, актуалізується доцільність вивчення антропологічних засад правової комунікації, оскільки вищою цінністю демократичного суспільства є особистість, її права і свободи. Відтак усвідомлення пріоритетності прав і свобод окремої особистості, їх реалізація та реальне забезпечення можливе за умови розвиненої правової комунікації.

Питання правової комунікації досліджували як вітчизняні, так і зарубіжні вчені. Зокрема, Ю. Хабермас вивчав комунікативний акт, Дж. Пітерс досліджував історію комунікації, М. ван Хук розглядав право як комунікацію, А. Поляков є представником комунікативного підходу до права, А. Токарська досліджувала правову комунікацію в контексті неklasичного праворозуміння, І. Честнов аналізував діалогічну взаємодію у праві та ін. Різні аспекти правової комунікації досліджували В. Бачинін, Н. Луман, С. Максимов, Н. Оніщенко, П. Рабінович, О. Стовба та ін.